I N T E R V I E W M E T P R O F. D R. Z. R. D I T T R I C H

Op vrijdag 30 oktober 1970 hadden Drs. B. Naarden en drie redaktieleden, Liesbeth van Soest, Lousje da Costa en Frank Ankersmit in Zeist een gesprek met Prof. Dr. Z.R. Dittrich, hoogleraar in de Oosteuropese geschiedenis te Utrecht. Het verslag van dit ruim drie uur durende interview vindt U hieronder afgedrukt. Op enkele punten heeft Prof. Dittrich enige korrekties aangebracht.

- Professor, hebt U nog in Praag gestudeerd?

Jawel, ik was bijna afgestudeerd. Met de studie was ik uiteraard pas in 1945 begonnen, maar met het semestrale systeem daar ging het veel intensiever dan hier. Ik was door de oorlog gedupeerd, de universiteiten in ons land waren sinds 1939 gesloten. Ik studeerde geschiedenis, maar deed er eigenlijk niet zo veel aan. Het lag ook aan het feit, dat de docenten, die wij toen hadden, ergens tot de tweede garnituur behoorden. Ik was toen vooral geboeid door de sociologie en wijsbegeerte; geschiedenis - dat kwam pas op de tweede plaats.

- Hoe is dan Uw interesse voor de geschiedenis geëvolueerd?

Ja, luister eens, belangstelling voor de geschiedenis heb ik altijd gehad. Ik had misschien meteen moeten zeggen, dat ik er vóór 1945 al wat aan had gedaan. Dat zat zo, sinds mijn eindexamen in 1942 heb ik gewerkt als een zgn. wetenschappelijke hulpkracht, zoiets als een assistent, op het Instituut voor Geschiedenis te Praag. In het begin deed je eerst onnozel bibliotheekwerk, waarbij je liefst alle boeken, die je aanpakte, ook las. Later werd ik betrokken bij het registreren van archivalia, het regesteren van oorkonden en brieven en dergelijke, onder leiding van deskundigen en grotendeels als autodidact. Zo kon ik een heleboel leren en toen de universiteit voor me open ging, was ik al aardig gevorderd.
Misschien daarom vielen mij de docenten geschiedenis aan de Praagse academie zo tegen. De enige man die ik waardeerde, was Prof. Chaloupeckij, hij gaf aldoor capita selecta uit de Tsjechoslowaakse geschiedenis, in de praktijk was het een voor honderd procent berijden van eigen stokpaardjes. Erg aardig, maar na een jaar kende je het al, het was anders een aardige one-man-show. Dan volgde ik, puur uit liefhebberij, colleges van onze communistische minister van onderwijs, Prof. Nejedlý. Hij was een geweldige panslavist. Of in het Kremlin Iwan de Verschrikkelijke dan wel Stalin regeerde, maakte voor hem blijkbaar geen verschil. Wat dat betrof sloot hij goed aan bij de panslavistische stemming die toen na de oorlog bij ons weer was opgedoken.

- Ziet U een duidelijk verschil in de geschiedbeoefening in Tsjecho-Slowakije en hier in Nederland?

Ja, in die zin, dat men in Tsjechoslowakije veel harder werkte dan hier. Voor de aardigheid wil ik U mijn Index Lactionum laten zien, een kostbaar reliek. Als U eens de collegeuren van het tweede semester optelt, dan zult U zien, dat er ongeveer 43 zijn. Ik wil niet beweren, dat ik dat allemaal heb gelopen, maar de meeste toch wel. Een rol speelde daarbij natuurlijk, dat we geestelijk uitgehongerd waren na de oorlog. Die hele generatie, die toen op de Universiteit aankwam, werkte als paarden. Er werd ook altijd vóór en na de colleges geweldig gediscussieerd.
Grappig is, dat zo veel van de Praagse hervormers van '68 mijn medestudenten zijn geweest.

- Hebt U toen in '68 nog contact met hen gehad?

Nu ja, ik volgde hun daden en moest vaak terugdenken aan onze gesprekken van voor 1948. We hadden toen geruzied over de meeste dingen die zij dan in '68 zo leuk verkondigden. Je zou dan heel flauw kunnen wezen en ze een briefje schrijven, zo van nou jongen, dat heb ik je al in '46 gezegd, maar toen wou je het van me niet aannemen. Maar ik vind dit een soort najagen van satisfactie waar ik niet van hou. Ik had wel veel binnenpret. Ik bracht destijds allerlei verboden figuren ter sprake, Trotskij, Boecharin enz en zaaide daarmee allerlei twijfels. Het gevolg was tenslotte, dat gelovige communisten mij gingen haten.

- Was die band tussen de communistische jongeren eigenlijk ontstaan uit het verzet tegen de Duitsers?

Nou kijk eens, zo moet U dat niet zien. We kwamen allemaal uit verschillende plaatsen en hebben elkaar pas in 1945 aan de universiteit ontmoet, maar er was wel een zeker geestelijk klimaat. Vooral op de litteraire faculteit, die was vanouds zeer links; in overgrote meerderheid zaten daar communisten en sociaal-democraten. Ik zelf was sociaal-democraat, maar in die hopeloos verdeelde partij had je verschillende richtingen. Aanvankelijk ging ik daar mee met de linkervleugel, die zeer nauw met de communisten samenwerkte. Naarmate zich echter in Tsjechoslowakije de situatie verscherpte, ging ik mij steeds duidelijker tegen de communisten afzetten, al sinds het voorjaar van '47. Ik behoorde toen tot de geestdriftige groep van wat men nu nieuw linksers zou noemen, die predikte, dat onze plaats links van de communisten was. We wensten, dat Tsjechoslowakije een socialistisch land zou worden, maar door de actie van onder af en op democratische wijze. Hier lag ons grootste geschilpunt met de communisten, die primair belang stelden in het veroveren van machtsposities en het socialisme van boven af en met Sowjethulp wilden invoeren. We waren echt van die kuise radicalen, met open vizier vechten en zo.
In ieder geval wist ik na de staatsgreep van '48 dat het wijste was om maar mijn koffertje te pakken. Waar ik gelijk in had, want op het moment, dat ik over de grens ging, werd ik al door het actiecomité uit de universiteit verwijderd, men verbood mij verder te studeren, omdat ik tegen de USSR zou hebben opgehitst. Nou, dat was toen in Tsjechoslowakije een halszaak.

- Wat had U in concreto tegen het Stalinisme?

Nou, alsjeblieft, de politieterreur, manipulaties, despotische regeerwijze, onderdrukking van democratie. Je zag dat al lang voor februari '48 zich aftekenen en daar was ik bepaald niet happig op

- Maar was het eerder de praktijk dan het systeem?

Och, het systeem ook hoor. Onze leus was zonder democratie geen socialisme, zonder socialisme geen democratie, althans wat de ontwikkelde industriële landen betrof.

- Waarom bent U naar Nederland gekomen? Vond U, dat daar de democratie het meest in zijn zuivere vorm aanwezig was?

Ach kom. Daar had ik geen illusies over. Toen ik uit Tsjechoslowakije vluchtte, wilde ik naar Labour-Engeland, daar verwachtte ik toen nog wel wat van. Maar ja, we zaten in West-Duitsland in een vluchtelingenkamp en dat was erg beroerd. Toen kort na de oorlog had je nog niet dat aan alle kanten uitpuilende tegenwoordige Duitsland, alles was vernield, nood en gebrek. In het kamp, ergens in Württemberg, hebben we inderdaad honger geleden. Je had geen zin om verder passief te wachten, sommigen van ons besloten op eigen gelegenheid verder te gaan, Veel keuze had je dan niet, voor Frankrijk waren we bang, omdat men daar voor het Vreemdelingenlegioen ronselde, Zwitserland, daar kwam je zonder heel veel geld niet in en Denemarken leek ons te koud. Zo bleef eigenlijk alleen Nederland over. Bovendien hadden we allerlei fantastische dingen gehoord over de acties van studentenzijde, die toen voor ons werden gevoerd. Met een collega stak ik clandestien de grens bij Tegelen over, op Paas-zondag '48. De politie ving ons aardig op, maar de marechaussee was lastiger, drie maanden lang waren we daar in het kazerne geïnterneerd. Toch maakten we daar ook plezierige dingen mee. Een gepensioneerde onderwijzer, die ook iets voor Tsjechoslowakije wilde doen, gaf ons gratis les in het Nederlands, waar we zeer veel aan hebben gehad.

- U hebt in Utrecht gestudeerd?

Ja, inderdaad. En als U mij vraagt waarom, dan kan ik U een mooi verhaal vertellen. Landelijk voorzitter van het UAF was Prof. Pompe uit Utrecht. En wat wisten we van Nederland? De meeste mensen vonden Amsterdam een gezellige stad. Ik herinnerde mij de Leidse fles, en dacht, dat zal wel een beroemde universiteit zijn, waar ze die fles ontdekt hebben, eeuwen geleden. Bovendien had ik op de landkaart gekeken en gezien, dat Leiden dicht bij zee lag. Ik dacht dus, leuk, dat zal voor mij Leiden zijn. Toen kwam die Pompe binnen en vroeg ons waar wij wilden gaan studeren. Drie mensen hadden al Amsterdam gezegd en nog eens drie Leiden en toen naderde hij mij. Ik zag al, dat telkens als hij Leiden hoorde zijn gezicht steeds langer werd. Nu houdt ik er niet van om iemand teleur te stellen, en toen hij dus mij vroeg, waar ik wilde gaan studeren, zei ik : "misschien Utrecht". Die man ging stralen, hè! Achteraf ben ik erg blij, ik zou in Leiden niet hebben gepast, ik bedoel het geestelijk klimaat, het ondefinieerbare. Ik was geknipt voor Utrecht.

- Hebt U toen, ondanks het feit dat U in Utrecht zat, al eens contact met Romein gehad?

Nee, in Utrecht was hij natuurlijk de bête noire. Sindsdien heb ik heel veel van hem gelezen en hem in gedachte excuus gevraagd voor alles wat wij van hem in Utrecht geloofden, onder de invloed van onze grote Piet Geyl. Maar, kijk, U moet nu vooral niet denken, dat die Geyl ons nu zo genadeloos indoctrineerde, dat we de zaken verder niet zagen. Hij was eerder een man, die je prikkelde om zelf verder te gaan zoeken en hij was dan ook weer zo tolerant, dat als je tot de slotsom kwam dat Romein of Toynbee het wel bij het rechte eind hadden, hij dat toch ergens kon accepteren; een beetje met bloedend hart, dat wel. Geyl is altijd van enorme betekenis voor ons geweest. Maar toch, wat de man altijd had gewild, een school te stichten, dat is hem nooit gelukt. Maar hij heeft ons wel gekneed, al kun je niet direct zeggen, waar het aan ligt. En dan, als je dan van, en ook over Romein leest, en je vraagt je dan af, zou het tussen ons gerijmd hebben, dan, nee, waarschijnlijk niet. Kijk, Geyl was een "anima naturaliter historica", hij had het gewoon in de vingers. Hij was a-theoretisch, maar als hij als "practiserend historicus" te werk ging, dan bewaarde hij zich haast instinctief voor aberraties. Romein daarentegen was, zo zie ik het nu, een gekwelde Marsyas, die zich in alle bochten wrong. Menselijk was het ook heel prettig om met Geyl om te gaan, ondanks die enorme ijdelheid, maar die ijdelheid was toch gepaard aan een zo fantastische dosis naïeviteit, dat je dat gewoon niet voelde. Aan de andere kant heb ik met hem ook geweldige herries gehad. Zo heb ik samen met Drs. van der Woude in 1959 eens een artikel 'Geschiedenis op de tweesprong' gemaakt; we slaagden er in onbewust al Geyl's heilige huisjes op een wrede manier om te werpen. En daar heeft hij ook wel met een reusachtig "Au" op gereageerd. Hij kwam me toen op mijn werkkamer opzoeken en barstte los. Tenslotte riep hij uit: 'Jullie willen de geschiedenis per oekaze regeren'! En dat alles naar aanleiding van onze suggestie, om meer uniformiteit in de terminologie te brengen, onderlinge samenwerking te verbeteren en de organisatie van wetenschappelijk werk anders aan te pakken.

- Maar U was van mening, dat de geschiedenis uitsluitend de andere wetenschappen behulpzaam hoorde te zijn.

Aaah! - Daar bent U reusachtig naast hoor! Maar U bent de enige niet. Het ging niet om de vraag naar het bestaansrecht der geschiedwetenschap, daar hadden we uiteraard geen twijfels over, maar over de vraag of de geschiedenis zich rechtstreeks maatschappelijk nuttig kon maken. We vonden van niet, maar meenden, dat zij de andere, practisch gerichte en applicabele maatschappijwetenschappen als hulpwetenschap kon dienen en stelden, laat men daar niet vaag over zijn of te verwaand om het te doen. Wat niet weg nam, dat de zaak door velen zo werd geïnterpreteerd, alsof de geschiedwetenschap zich uitsluitend tot deze activiteit zou moeten beperken. Sommige mensen, ik herinner me Bornewasser, waren heel bezorgd en dachten zelfs, dat wij de geschiedenis de rug gingen toekeren. Maar ja, we stelden allerlei zaken, waarmee we moeite hadden ter discussie, maar inplaats van een vruchtbare gedachtenwisseling, kreeg je allemaal zure gezichten en zelfs roddelpraatjes. Dat was niet leuk, hoor.

- Waar berustte Geyl's kritiek dan op?

Hij dacht onder andere, dat wij wetten in de geschiedenis zochten en schreef ons illusies toe, die sommige natuurwetenschappelijk georiënteerde vorsers zo anno 1890 zullen hebben gehad.

- Ziet U het nut van de geschiedenis nog op dezelfde manier als in 1959?

Ik zou het artikel van toen natuurlijk niet letterlijk overschrijven, al omdat ik gewoon ben de zaken telkens te reformuleren en anders verwoorden. Maar op de punten, die we zo net bespraken, ben ik dezelfde mening toegedaan. Wat die nutsproblematiek betreft, dat is ook zo'n typisch Nederlandse zaak. In landen, die een sterk historiserend nationalisme hebben gekend, zoals Tsjecoslowakije, zal de man in de straat niet op de gedachte komen om het nut van de geschiedenis in twijfel te trekken, de historici waren er immers voor om het nationaal bewustzijn wakker te houden. Daargelaten, dat dit geen taak van geschiedwetenschap is, de Nederlander is van huis uit niet history-minded, hij is geïnteresseerd in het heden of in de eeuwigheid, hij vraagt, wat koop ik er voor.... Wel dan moet je antwoorden, de geschiedwetenschap, omdat zij zich met het verleden bezig houdt, kan zich maatschappelijk nuttig maken, doordat zij aan andere sociale wetenschappen, die direct appliceerbaar zijn, de voor hen relevante gegevens uit eigen bereik levert. Onze taak is te zorgen, dat zij van ons datgene krijgen, wat zij nodig hebben en niet slechts een leesvoer dat zij zelf nog moeten evalueren. Het zou een winstpunt zijn, als onze publicaties geschreven waren met het oog op de eventuele secundaire onderzoeken. En ook als historici zich meer beschikbaar stelden voor interdisciplinair teamwork. Elders, in de VS en Frankrijk zijn op dat gebied, met name waar het de economische en sociale geschiedenis betrof, in tussentijd al waardevolle ervaringen opgedaan.

- U hebt eens gezegd, dat de historicus allereerst de objectiviteit moet beogen. Wat staat U daarbij voor de geest?

Kijk, je moetaan het begrip objectiviteit niet zwaar gaan tillen. Dat is nu het kwalijke van vele wijsgeren, die in ons vak liefhebberen om aan de objectiviteit bovenmenselijke eisen te stellen. Absolute objectiviteit is onbereikbaar, net zo goed als absolute liefde enzovoorts. Eigenlijk een intrappen van een open deur, maar in ons gevalmeestal niet zonder bijbedoelingen. Door te zeggen, dat absoluut opgevatte objectiviteit niet haalbaar is, inviteer je de mensen, om zich daar eigenlijk niet om te bekommeren, hun gang te gaan lekker subjectief te blijven. Wel dan sluit ik me liever aan bij de vaklieden uit andere sociale wetenschappen, die de absolute objectiviteit koud laat en die genoegen nemen met de objectiviteit, die daarin berust, om van de verschijnselen die je bestudeert, een welgenuanceerd, zakelijk en redelijkerwijs onpartijdig beeld te geven. Onderschat het niet, dit kost veel moeite, vraagt veel zelfdiscipline en zelfkennis! Van groot belang is ook om van te voren goed te overleggen, of je je onderwerp emotioneel aankunt en ook op welke wijze je het gaat aanpakken. Bovendien, je bent als historicus niet de enige, die zich met een bepaald probleem bezighoudt, ook anderen zijn er, voorgangers, uit wier fouten je kunt leren, tijdgenoten, die je kunnen corrigeren, en degenen die in de toekomst het een en ander zullen overdoen.

- Geyl heeft de geschiedenis eens een discussie zonder eind genoemd. Zoudt U ook in deze zin geloven in de onbestaanbaarheid van een eeuwig en absoluut criterium voor objectiviteit?

Och, we raken natuurlijk nooit uitgepraat; wat dat betreft is Geyl's uitspraak natuurlijk het intrappen van een open deur. Voor Geyl was die discussie zonder eind een eeuwig golven van pro's en contra's eigenlijk een esthetisch schouwspel van historische opinievorming. Kijk, ik vind dat we ons bewust er op moeten toeleggen om over zaken die reeds afdoende doorgrond en bekeken zijn, het met elkaar langzamerhand eens te worden. Het een en ander kan altijd scherper en nauwkeuriger geformuleerd worden, maar de geschiedenis moet geen hemd van Penelope worden, waar je 's nachts uithaalt, wat je overdag geweven hebt. Bij de appreciatie van grote en complexe historische figuren, zoals Napoleon, blijf je natuurlijk altijd nuances houden, wel hoop ik, dat wij het stadium van heldenverering en -verguizing inmiddels al te boven zijn gekomen. Bij de niet-persoonlijke problemencomplexen, zoals de Industriële Omwenteling of het moderne imperialisme merk je wel, dat het aantal punten, die gemeengoed zijn geworden, vrij snel toeneemt. Van belang is hier ook het instrumentarium, dat de historicus ter beschikking staat. Zo juich ik het toe, wanneer de historici met computers werken, economische historici bij bewerking van materiaal, dat zich voor kwantificatie leent, stilometristen bij analyse van teksten enzovoorts.

- Denkt U niet, dat de objectiviteit ook meer binnen ons bereik ligt, wanneer wij een ander soort vragen aan de geschiedenis gaan stellen?

Ja, heel juist. De wijze van vraagstelling is van essentieel belang. Kijk, de traditionele geschiedschrijving, vooral waar zij een lastig genre als de biografie bedrijft, bewerkt het materiaal met de technieken van een romancier, psychologiserend à la Emil Ludwig. Dan wordt het gauw een subjectieve zaak. Ga je uit van een nuchter en zakelijk gerichte vraagstelling, dan zal je niet zo gauw ontsporen.

- Hebt U deze problematiek ook met betrekking tot Bismarck gevoeld?

U bedoelt mijn 'Opkomst van het moderne Duitsland 1806-1871'. Toen ik het schreef, stond ik het sterkst onder Geyl's invloed, dat zal men ook aan een paar stilistische hebbelijkheidjes kunnen merken. Al was toen mijn aanpak in wezen on-Geyliaans gebleven. Het ligt voor de hand, dat je je bij zo'n onderwerp met een figuur als Bismarck moet 'auseinandersetzen' en je raakt vóór je het weet, in de ban van zo'n geweldige persoonlijkheid. Als je hem recht wil doen wedervaren, dan hoor je meteen de kritiek, dat je z'n bewonderaar bent geworden. In mijn boek vindt U tal van passages, waar ik mij over hem zeer kritisch uitlaat en vergeet ook niet, ik behandelde hem in zijn beste periode, schrijvend over de tijd na 1871 zou ik het beeld uiteraard toen al somberder doen uitkomen. Wat mij na de publikatie vooral zwaars zat was het besef, met wat voor methodes ga je als historicus zo'n man te lijf. Je tracht je telkens in de situaties in te leven. maar al met al blijft het te literair en te weinig wetenschappelijk-exact naar je gevoel. U kunt in dit opzicht 'Geschiedenis op de wteesprong' als een afrekening met mijzelf beschouwen.

- U bent toch tot een positief beeld van Bismarck gekomen?

Dat ontken ik niet en dat zou vandaag de dag niet anders zijn. Hij is ongetwijfeld een grote historische persoonlijkheid geweest, hij bereikte dingen, die buiten hem om niet haalbaar zouden zijn geweest. De eenwording van Duitsland in haar concrete gestalte van het Tweede Rijk, misschien beseft men vandaag beter, aan de hand van Verenigd - Europa ervaringen, hoe lastig het is staatkundige versnippering te overwinnen. In Duitsland was het een enorme handicap; de versnippering ging zo ver, dat het in sommige delen het totstandkomen van elementair politiek besef onmogelijk maakte en elders alleen een dorpspolitiek, of politiek op regionaal niveau. De gevolgen van de provinciaalse instelling van Duitse burgers, die nog vandaag niet is overwonnen, zijn doorgaans desastreus geweest. Mijn these was, niet Bismarck heeft het Duitse liberalisme de ruggegraat gebroken, maar de liberalen zelf waren na de mislukte omwenteling van 1848-'49 zichzelf niet mee. Het Duitse liberalisme zach zich gesteld voor het dilemma vrijheid : macht, en heeft welbewust voor de macht geopteerd.

- U hebt zich wel eens een neo-Macchiavellist genoemd, en een voorstander van een politiek "ohne Wünschbilder". Zoudt U dat willen handhaven?

Wel, hier schuift U mij in de schoenen, wat mijn critici mij op de mouw hebben gespeld. Wat ik met beide gemeen had was het streven naar ontideologisering in de politiek en de geschiedenis, iets wat in mijn generatie als reactie op de -ismen der jaren 30 en 40 sterk leefde. Van daaruit kun je dan bepaalde dingen bij Bismarck ook beter waarderen.

- Wat vind U van Taylor's opvatting over Bismarck?

A,J,P.Taylor. Kijk, hoe minder je deze man als historicus au sérieux neemt, des te beter is het. Hij is een bijzonder knappe vent, razend knap. Maar iemand, die het tegenspreken van de geijkte meningen als zijn meest eigen functie beschouwt. Dat is natuurlijk iets, wat wij allemaal moeten hebben, maar bij hem is het buiten alle proporties gegroeid. Je staat vol bewondering voor de handigheid, waarmee hij te werk gaat; hij heeft maar een paar kleinigheden nodig, om ze wat te manipuleren en kijk, het hele geval is 180° verschoven. Bijna niets heeft deze kunstenaar nodig, en het konijntje komt zo uit de hoge hoed. Ik herinner mij een congres te Oxford, waar Taylor een voordracht hield over de oorsprong van de Tweede Wereldoorlog. Ook wijlen Gosses, de zoon van Groningse hoogleraar, zelf een diplomatiek historicus, was er aanwezig. Die beet zich als een terrier in hem vast. Taylor kwam toen met nog mooier vuurwerk. Maar dan langzaam maar zeker werd het pijnlijker en pijnlijker, hij verstrikte zich en zei tenslotte, U komt daar met feiten aandragen, maar wat zijn nu die feiten. Toen was hij ontmaskers, het was een heel onbarmhartig toneeltje. Zoiets moet je een Taylor eigenlijk ook niet aandoen, je moet die man nemen zoals hij is.

- Boogman heeft U indertijd eens van conservatisme 'beschuldigd'. Vind U dat rechtvaardig?

Ach kom, dat was een venijnigheidje om zich te revancheren voor de

critiek, die ik in De Opkomst op zijn eigen benadering had. Overigens de polemiek met Boogman moet U vooral zien als een poging van twee jonge historici om in ons slappe historische wereldje, waar eigenlijk geen gedachtenwisseling, maar alleen maar alleen maar wederzijds respecteren bestond, wat leven te brengen. We werkten beiden aan dezelfde periode en we waren het met elkaar op een aantal punten nu niet eens, wat is natuurlijker, dan daarover te gaan polemiseren? De mensen dachten echter meteen, dat onze verhouding erg vijandig was. Nooit is er zoiets geweest, de verhouding was en bleef bijzonder prettig. Maar zo'n stuk discussie, dat doet het in den lande niet. Ik heb het nog eens geprobeerd, ik geloof met jullie hoogleraar Kossmann, maar daarna heb ik mezelf gezegd, je moet niet meer polemiseren, want ze gaan je vast als een ruziemaker beschouwen. Jammer, ik heb altijd een zwak voor polemiseren gehad, en dan houd ik er niet van als de dingen zo bemanteld gezegd worden. Dat heb je in Duitsland, daar moet je echt een goede insider zijn om te begrijpen, dat de bijna-lovende opmerkingen inhouden, dat de betrokkene een prutser is. Dat is niet mijn stijl, je moet elkaar willen aanraken. Wat dat betreft, kon ik het met Geyl goed vinden, die in de controverse met Boogman eigenlijk meer aan mijn kant had gestaan, waarvan ook zijn recensie van mijn boek in Vrij Nederland blijk geeft. Geyl was een groot polemist en tussen de Wereldoorlogen had je hier meer polemieken, denk alleen maar aan de Bella Diplomatica. Tegenwoordig leven we echter in de sfeer van een misplaatst irenisme, iedereen nu zit op zijn eilandje en dan komt er misschien nog de vrees, wat je studenten er van zullen zeggen.

- U wilde vooral letten op algemene en structurele aspecten, hebt U eens gezegd. Dit in verband met de economische geschiedenis. Hoe bedoelt U dat?

Bij de algemene en structurele aspecten kunt U inderdaad direct denken aan economische gschiedenis. Ik zelf ben geen economisch historicus, dat is wel mijn medeauteur Van der Woude; wel heb ik wat gedaan op het gebied van sociale geschiedenis en ook op het gebied van kerkgeschiedenis. Het gaat niet om het studieobject, maar om de aanpak.

- Speelde bij Uw "Christianity in Great Moravia" Uw katholicisme een rol van betekenis?

Zou het? Ik vond het een interessante problematiek, dermate interessant dat ik er zelfs als Islamiet door geboeid zou zijn geweest. Overigens, de resultaten waartoe ik in mijn boek ben gekomen, hebben tal van katholieke kerkhistorici razend gemaakt. Neem bijvoorbeeld Dvornik, zijn laatste boek over de Bijzantijnse missies bij de Slaven, dat zojuist in Praag verscheen, staat vol van polemiek tegen mij. Ik geloof dat ik mijn goede voornemen toch verzaak en de oude heer op de korrel ga nemen.

- Komt er nog een vervolg op Uw "Het verleden van Oost-Europa?" (Het bestaande deel behandelt de middeleeuwen, red.).

Graag, als U mij een uitgever noemen kunt, die het wil uitgeven. Zij hebben er bij De Haan destijds 6000 exemplaren van gedrukt, waarvan de helft eerlijk werd verkocht, de rest kwam bij De Slegte terecht. En intussen is De Haan, die mijn lijfuitgever was, in de mallemolen van de fusies terechtgekomen.

- Is Uw interesse voor Oost-Europa als vanzelf gekomen, of terug te voeren op Uw achtergrond?

Ja, allebei eigenlijk. Zeker omdat het een stuk van je identiteit is, van je eigen verleden is, en dat beleef je intensiever in den vreemde. In Tsjechoslowakije had ik vooral interesse voor Duitsland, immers, bij al mijn streven naar objectiviteit ben ik altijd een geëngageerd historicus geweest. Het Dyitse vraagstuk, zo van:'hoe is het nu in Godsnaam mogelijk, dat ....', dat was iets wat mij na de oorlog obsedeerde. Eerst mijn proefschrift over Hitler's weg naar de macht, dan de 19e eeuwse problematiek. Hoe dieper je dan in het verleden gaat, des te sterker gaat de oost-west problematiek meespelen en dan zijn we op mijn tegenwoordige werkterrein aangeland. De Oosteuropese problematiek, met name in relatie tot de westerse wereld, dat heeft mij altijd al geboeid. Toen ik op Duitsland zo'n beetje uitgekeken raakte, lag het voor mij vast, om mij gheel daarop toe te leggen. Door mijn talenkennis en kennis van zaken was ik voor de Oosteuropeïstiek als geknipt en ik wist, dat ik hier in den lande in een bepaalde behoefte voorzag. En dan komen we ook op datgene terug, waarmee we begonnen zijn, de nuts-vraag. Door de Oosteuropese zaken voor het Nederlandse publiek te ontsluiten, niet alleen puur wetenschappelijk, maar ook informatief-publicistisch, verricht je een belangrijk stuk van maatschappelijk dienstbetoon.

- Hebt U, dankzij Uw bekendheid met de Oost-Europese wereld, ook nog op enigerlei wijze speciale relaties met het ministerie van buitenlandse zaken?

Speciale relaties niet, alleen een relatie in tweerlei opzicht. Ten eerste, enkele leerlingen van mij zijn er ambtenaar geworden. Ten tweede, toevallig ken ik heel goed, de heer Jongejans, de vroegere ambassadeur in Praag. Wat de buitenlandse zaken betreft, wil ik nog zeggen, dat ik het ten zeerste toejuich, als historici en in het bijzonder Oosteuropa-specialisten er gaan werken. Ach, internationaal heeft Nederland niet zoveel te betekenen, laat het dan zorgen, dat het voortreffelijk geïnformeerd is en dat is iets waar de historici wel degelijk voor kunnen zorgen.

- Is er aan de Nederlandse universiteiten een zekere verdeelsleutel voor wat betreft de Oost-Europese problematiek?

In Leiden wordt de nadruk gelegd om de tijd van Peter de Grote, in Amsterdam is het vooral contemporaine Russische geschiedenis en Sowjetkunde. Ik probeerde, waar het maar kon, oudere geschiedenis te introduceren en naast Rusland meer aandacht te schenken aan Polen, Hongarije en Bohemen. Maar ik kan moeilijk mijn studenten onderwerpen opdringen, die niet in hun belangstelling liggen. Die is vrijwel uitsluitend contemporain gericht en daar heb ik ook alle begrip voor. Het resultaat is, dat ik, tegen mijn oorspronkelijke bedoelingen in, colleges geef over 20ste eeuwse onderwerpen.

- Voelt U ook een affiniteit tot een bepaalde school, of een uitgesproken voorkeur voor de geschiedschrijving van een man als bijvoorbeeld Geyl, of Ritter?

Wat het laatste betreft, heb ik al duidelijk gemaakt, niet. Wat het

eerste deel van Uw vraag aangaat, ja en neen. Ik ben niet zo happig op een leerling te zijn, of tot een bepaalde school te behoren, dat houdt altijd een element van beperking in. Neen, als historicus moet je in je de meest uiteenlopende invloeden verwerken en absorberen, je moet, om het zo te zeggen, in zoveel mogelijk bedden geslapen hebben. Ik heb van veel vakgenoten geleerd, zeker ook van Geyl, die me echter nooit als zijn leerling beschouwde.. Ook van Ritter, ook van Ernst Fischer, om het andere uiterste te noemen heb ik geleerd.

- Heeff Uw historisch bezig zijn U nog tot een bepaalde politieke stellingname gebracht?

Ach, ik ben als politiek geïnteresseerd met de geschiedenis begonnen en je blijft als burger participeren. Onlangs heb ik zelfs voor het PAK in Zeist op een onverkiesbare plaats op de lijst gestaan, dat is echter het maximum aan het meedoen geweest. Ik ben van nature niet zo'n zociaal wezen, dat je als politicus moet zijn, ik ben veeleer solitair, een eenzame wolf; dit komt misschien doordat ik als enig kind ben opgegroeid. Ik vind het prettig met de mensen om te gaan, maar krijg er ook zeer snel genoeg van, ik zou neurotisch worden, als ik niet ettelijke uren per dag alleen met mijn gedachten kon doorbrengen. Nogmaals, de politiek trok mij altijd aan, maar dan als historicus. Je neemt in het openbaar stelling tegen de oorlog in Vietnam of de bezetting van Tsjechoslowakije, je neemt het op voor de vervolgde Russische schrijvers en Theodorakis, maar dat zie ik gewoon als je burgerplicht.

- Maar heeft Uw politieke overtuiging een duidelijk spoor in Uw werk nagelaten?

Zullen de anderen moeten beoordelen. Zelf zeg ik, je moet je kennen, je moet jezelf in de gaten houden, proberen om distantie te vinden tot eigen denkbeelden en vooringenomenheden. Je moet telkens ook de andere zijde horen en het haarctoekomende geven. Dat is een kwestie van geestelijke zelftucht. Zoals ik al zei, het resultaat zal wel geen chemisch gedestilleerde objectiviteit zijn, maar je mag van de historicus geen bovenmenselijke perfectie eisen; objectief te zijn binnen de grenzen van het mogelijke.

- U zei van mening te zijn, dat je je zoveel mogelijk van je eigen denkbeelden moest distanciëren. Maar je beschrijft als historicus toch niet alleen, je probeert toch ook altijd wat te bewijzen?

Ik begrijp Uw vraag niet helemaal. In elk geval moet je als historicus bewijzen wat er te bewijzen valt, een zorgvuldig gedocumenteerd relaas geven. En dan vind ik het juist om voor je zelf conclusies te trekken uit datgene wat je als vakman te weten bent gekomen. In mijn studietijd in Praag was ik een overtuigd marxist, totdat ik als practiserend historicus tot de slotsom kwam, dat verscheidere kwesties toch anders liggen, dan het volgens het historisch materialisme zou liggen. De psychologie, de sociale wetenschappen hebben in de laatste eeuw zoveel punten naar voren gebracht, die Marx bij al zijn genialiteit niet zag, niet kon zien en die zijn stelsel op essentiële punten wel zeer sterk relativeren en aantasten. Ik zou me thans onder geen enkel -isme willen laten etiquetteren; ik vind, dat je als

historicus geen -ismen moet aanhangen, want zodra je deel uitmaakt van een school, in een systeem gaat denken, ben je niet vrij meer. Tegen de dingen, die je zelfgekozen wereldje in gevaar dreigen te brengen, reageer je apologetisch; je eigen individualiteit wordt door het -isme ingeperkt.

- Is de geschiedenis voor U een waardevrije wetenschap, moet de geschiedenis nooit stelling nemen?

Waardevrij, dit modieuze woord begrijp ik niet helemaal. Als historicus neem je voortdurend stelling; de vraag is uiteraard, op welke manier dat geschied. Ik vind, dat het niet onze taak is, om bepaalde oplossingen voor actuele problemen te bepleiten, dat hoort in de practisch gerichte maatschappijwetenschappen thuis. En ook, dat het niet aan ons is om morele oordelen te geven, laatsstaan het verleden te berechten. We zijn historici, geen ethici, empirici en geen normatieve wetenschap. In het verleden hebben we hier uiteraard herhaaldelijk zwaar tegen gezondigd. De mensen die bladzijden vol schrijven met scherpe morele veroordelingen, zelfs van een uitgesproken psychopaat als Iwan de Verschrikkelijke, daar moet ik niets van hebben. Je moet als historicus alleen dingen voor je rekening nemen, die je kunt waarmaken. Als je tot de slotsom komt, dat de liquidatie van Oldenbarnevelt een justitiële moord was, zeg het gerust, maar bewijs behoorlijk je stelling.

- Maar de geschiedenis van het Derde Rijk bijvoorbeeld, is toch haast niet te schrijven zonder een morele veroordeling. Een moreel oordeel is daarom toch nauwelijks te vermijden?

Kijk, dat wil ik ook geenszins wegprepareren. Als ik zeg, dat moord moord is, dan zit daar natuurlijk al impliciet als het ware bij, wat de moord kenmerkt. Ik ben niet persé tegen een waardeoordeel, ik ben tegen een moraliserende geschiedschrijving. Ik ben er tegen, dat de historicus zich te buiten gaat aan een emotionele benadering van het verleden. Zo heb ik bijvoorbeeld Presser's Ondergang niet kunnen waarderen; ik heb het grootste respect voor zijn gevoelens en voor wat hij alles heeft meegemaakt, maar als je als historicus zo intensief bij de dingen betrokken bent, dan moet je liever van zo'n onderwerp afblijven. Nogmaals, onze taak is niet om het verleden te beoordelen en te veroordelen, maar om het voor ons zelf en voor anderen begrijpelijk te maken.

- Je ontkomt er als historicus toch niet aan, dat je een kind van je eigen tijd bent?

Natuurlijk niet, het heeft bovendien nog zijn voordelen ook. Wie zoals ik de Nazitijd bewust aan den lijve heeft ondervonden, begrijpt van verschijnselen als oorlog, terreur, dictatuur meer dan iemand die in volmaakt rustige omstandigheden leeft. En wat de tijdgeest betreft, die het denken van een hele generatie beïnvloedt, na ons komen andere geslachten van historici, die van onze collectieve afwijking afstand zullen nemen.

- Kan een geschiedwerk niet in de eerste plaats iets zeggen van de tijd waarin het geschreven is?

Nu dan zou het een hele slechte geschiedschrijving zijn, zoiets op het geestelijk niveau van de 15e en 16e eeuwse chroniekschrijvers. Wat niet wegneemt, dat ook historici, die uitgesproken tendentieus zijn, in detailzaken ook nuttig en onthullend werk kunnen verrichten.

- De stelling van Dehio, dat iedere generatie de hele geschiedenis moet herschrijven, zoudt U dus niet accepteren?

Ach, dat gebeurt immers toch niet. Op bepaalde punten wordt het werk van de voorgangers drastisch gerevideerd, op andere worden kleinere nuances ingebracht en de rest, misschien wel het meeste, blijft practisch onaangeroerd. Al dit hangt ten zeerste af van de belangstelling die een bepaalde generatie historici heeft en deze wordt sterk beïnvloedt door de situatie, die we uit de maatschappij ontvangen.

- Met welke van Uw werken bent U het meest tevreden?

Ik ben met alle ontevreden, in die zin, dat ik ze zou willen bijwerken naar de stand van de huidige vorsing en hier en daar anders zou willen verwoorden. Nog het meest ben ik ingenomen met mijn 'Christianity in Great-Moravia', omdat ik het methodisch gezien een baanbrekend werk vind, waarmee misschien nog veel generaties van historici zullen blijven stoeien. In het buitenland is het ook het meest bekend, voor de Nederlandse vakgenoten is het te specialistisch, ligt het thematisch ook te ver buiten het eigen studiegebied. Daarom heb ik het trouwens ook direct in het Engels gepubliceerd.

- Bent U van mening, dat er een specifiek historische begaafdheid bestaat?

Ach het is zoals met alles: 90% transpiratie en 10% inspiratie. Ik ben erg bang dat de jongere generatie zich dit niet altijd even goed realiseert. Je moet als historicus héél wat werk verzetten, als je wat presteren wil. Je kunt een zekere feeling voor relaties, voor proporties hebben, zo'n soort fingerspitzengefühl, dat ik bij Geyl in zo'n imposante mate aanwezig vond. Maar als je het verder niet cultiveert, dan ben je ook nergens. Je kunt je pas permitteren op je gevoel af te gaan als je de zaak, die je bewerkt, ook souverein beheerst.

- Vind U ook dingen, als de literaire presentatie, van belang?

Ja, dat wil zeggen, ik vind de stijl van belang. De historicus moet helder en duidelijk schrijven, de zaken adequaat verantwoorden. Daarmee bedoel ik niet de hele bloemrijke stijl, zo met die weldoorvoede barok-engeltjes, zoals je dit op de bladzijden van sommige nederlandse historici vindt. De namen zal ik lekker niet noemen. Dat hoeft voor mij niet. Je moet precies zijn in de wijze van uitdrukking, je woorden goed kiezen. En dat kost ook veel werk. Probeer ook de letterkunde bij te houden. Lees veel, verzorg je stijl.

- Hebt U ook een uitgesproken literaire belangstelling, voor dichters en zo?

Die heb ik altijd gehad, al komt er de laatste tijd weinig van terecht. Zo probeer ik nu allerlei leemtes in mijn kennis van Tsjechische literatuur op te vullen. Niet louter als lietratuurliefhebber, maar ook

als historicus, voor wie de zgn. E.H.B.O.-letterkunde van na het Stalinisme, toen men de wonden van dat tijdvak probeerde te helen, een uitermate belangrijke bron is. Je komt wel bepaald in de sfeer, de mentaliteit van die dagen vond je in die literaire getuigenissen het best bewaard. Wat de Nederlandse letterkunde betreft, ben ik een wilde W.F.Hermans-fan. Vooral zijn polemisch werk, maar dat had U al kunnen raden.

- Hebt U nog andere liefhebberijen?

Ah, leuke vraag! De filatelie, ik spaar postzegels. In mijn vrije tijd verslind ik crime-fictions. Verder ben ik een geestdriftige hondenbaas. Je loopt met dat beest en je praat er mee. Ik houd erg van muziek, maar alleen als passief genieter. Mijn familie was zeer muziekaal, zo ben ik, heel in de verte, maar dat is eerder een grapje, nog verwant aan Dvořák. Ik luister graag naar eigen platen, maar mijn platenspeler is onbruikbaar gemaakt door al die rotmuziek, die mijn tiener-kinderen daar op spelen. U merkt wel, ik houd het liever bij het klassieke genre. Mozart is voor mij de absolute top, verder chronologisch Haydn, Weber, Smetana, Tsjajkowskij en van de latere tijd Rachmaninow en Prokopjew. U merkt het, dat ik een ouderwetse smaak heb.

- Zoudt U verder nog iets naar voren willen brengen?

Nee, ik heb zo langzamerhand het gevoel, dat U mij letterlijk leeggeknepen hebt.

---

adv.

BOEKHANDEL BOSMA

BRUGSTRAAT 18

GRONINGEN tel. 050 - 126516

G R O T E V O O R R A A D A N T I Q U A R I S C H E

B O E K E N, B R O C H U R E S, P A M F L E T T E N

ophet gebied van g e s c h i e d e n i s, p o l i t i e k, enz.